



Martinák Márta

A pataki kerámia hagyományai

Szkcircsák Bertalanné emlékezete

A fazekasság az egyik legősibb mesterség, hiszen a feltárt emberi lakóhelyek megszenesedett tűzhelymaradványai körül már megtalálhatjuk az első kezdetleges, durva, kézzel formázott cserépedények töredékeit. Minden korszaknak, minden népnek megvolt a maga sajátos forma és színvilága, melyek hírt adnak számunkra készítőjük gondolkodásáról, kultúrájáról. Sárospatakon is ez volt a legrégebb és legismertebb ipar a szőlőművelés, a halászat és a malomkőbányászat mellett, s hosszú időn át meghatározta a város gazdasági életét. A Bodrogparton húzódó Fazekas soron a 19. században fazekas dinasztiák munkálkodtak, ma azonban az utca már csak nevében őrzi emléküket. Ám szerencsére gazdag történeti és néprajzi anyag maradt fenn.

A fazekasság itteni kialakulása nem véletlen, hiszen a mesterség műveléséhez szükséges agyag a város határában mindenkor könnyen beszerezhető és korlátlan mennyiségű volt. Ez a régi Bodrog szeszélyes kanyarulatainak köszönhetette keletkezését. A település alatti holt ágak árkaiban, közel a városhoz mindenütt jó agyag található, amely eltözegeződését az erős sodrú tavaszi áradások megakadályozták. Könnyű, ritka, jól megmunkálható agyag volt ez, s mert mézben szegény, égetése után élénk téglavörös színű lett. Emellett szemcséssége teszi egyedivé. Helyben található a két jellegzetes földfesték alapú színező anyag is. A várostól északra levő Megyer-hegyen szedték a fehér festékhez szükséges soványabb kaolint, a másik alapszint jelentő veres alapanyagát pedig a Király-hegy és a Megyer közötti hágószerű lejtőn, a Kútpadkán levő vasoxidos földből készítették. Ez a veres szín piros árnyalatú, az első égetéskor még alig üt el a cserép természetes anyagától, csak a máz alatt nyeri el élénkebb színét. A pataki edények másik két jellegzetes színe a fekete és a zöld. A törökös feketét mesterséges úton, tiszta agyag és vasoxid, a zöldet pedig kaolin és rézoxid összekeverésével nyerték.

A pataki kerámia kezdetéről nincs írásbeli feljegyzés, az 1941-es vártorony alatti és az 1957-es, a régi kollégium épületének tövéből előkerült törmelékekből mégis következtethetünk a múltra. Már a *kora középkori emlékek* anyaga a maival azonos színárnyalatú, azonos minőségű; a mainál valamivel vastagabb és tökéletesen kiégetett. A töredékes tálak, tányérok, csuprok, lábasok, fazekak darabjain nincs festék, nincs díszítés, egyformák az úri konyhák és a köznép számára készítették. A későbbiek során aztán megjelenik a veres és fehér földfestékkel való díszítés, majd az edények gyakran használt részeit mázzal is óvják.

Patakon 1572-ben alakult meg a fazekasok céhe, ez az időpont a *törökös kerámia* korszakának kezdete. Ebben az évben nyerte el Patak a városi privilégiumokat, köztük a céhállítás jogát, amellyel először a fazekasok éltek. A céhes emlékek közül fennmaradt a Nemes Fazekas Céh ládája 1839-ből, négy céhkorsó és a pecsét, mindegyik díszes kincse a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának. A céhállító mesterek a város több pontján szétszórva éltek, az első írásos összeírás szerint a kispataki Tótszeren, Alsó-Hóstáton és Petrahón, de a mesterség szempontjából ezek egy helynek tekinthetők: a várhoz tartoztak, a vár tövében éltek, egy részük jobbágyi szolgáltatásait is készítményével teljesítette. Kispatak a 17. század-



ban két részből: Tótszerből és Magyarszerből állt, a város alatti folyókönyök mellett, nevében őrizte a betelepítés és a régi lakosok emlékét. Hustác (Hóstác vagy Hóstát) közvetlenül a vár alatt, attól délnyugatra elhelyezkedő településrész, amelyet a Rákóczi szabadságharc után alakítottak ki. Petrahó Pataktól egy km-re, délnyugatra feküdt a Bodrog mellett, kis halásztelepülés volt, 1950-ben már Bodroghalász néven vált Sárospatak részévé. A törökös korszakban alakult ki a gurgulya és az ecset használata, mindkettő szerepe a maival teljesen azonos: az ecset adja a díszítmény húsát, a gurgulya a vázát és az apróbb, hézagpótló elemeket. Ekkor látjuk először a máznak a maihoz hasonló esztétikai alkalmazását: csillogásával díszesebbé vált a festetlen edény. Ez tette lehetővé a festékek nagy felületen való alkalmazását, mert megóvta a földfestéket a lekopástól, a leázástól. A vegyi alapú zöld festékek is – amelyet ekkor gyakran használtak – a máz hozta ki végleges színét. A tiszta törökös korszak 1645-ig, a habánok betelepítéséig tartott. E korszak szép darabjaiból többet rekonstruáltak, és a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma (a „Vár”) gyűjteményében őrzik őket.

A *habánokat* I. Rákóczi György telepítette le Patakon, ettől kezdve egy ideig kétféle, egymástól teljesen eltérő fazekasság élt egymás mellett a városban. A történelmi források *fratres moravici* (új keresztyének) és *anabaptisták* (újrakeresztelők) néven emlegetik őket, habán megnevezésüket feltehetően a közös háztartásra utaló ún. *Haushaben* névről kapták. A fejedelem a Csejte közelében élő közösséget a Hécén – amely a várost körbefogó ún. Dobó-árkon túli települést jelenti –, a várostól északkeletre, a Bábagödrön túli részen, a hajdani ágoston-rendi zárda helyén épült urasági kocsmá két oldalán helyezte el. A lakóhelyen kívül szántót, rétet, szőlőt és erdőt kaptak a fejedelemtől, aki a tizedfizetésen kívül minden teher alól felmentette őket. Ennek fejében viszont minden készítményüket fél áron engedték át a várnak. Az áttelepülő ötven felnőtt közül öt volt fazekas: egy mester és négy legénye. A munkához szükséges agyagot ők is a Kákás-tónál ásták, műhelyük és a katlanuk azonban a későbbi Fazekas sor elején lehetett. Sorsuk azonos a pataki kollégium sorsával: Báthory Zsófia idején szétkergették őket a jezsuiták, bár az összeírások ezt a területet 1780-ig *curia anabaptistarum* néven tartották számon. A habánok pataki tartózkodásuk alatt mintegy félmillió edényt készíthettek, amelyek nyom nélkül eltűntek, és sokáig úgy tartották, hogy ezek a pataki fazekasokra sem gyakoroltak hatást. Az új kutatások ezt megcáfolták, a későbbi korszakban a habán hatás is jelentkezik a pataki fazekasoknál a színekben, a bokályforma alkalmazásában, a bordázott tányérokban, sőt Marozsán József leányfalui és budapesti műhelye nyomán ma is élő formává vált. A pataki fazekasok csak 1735-ben jelentek meg a habánok telepe alatt, a mai Fazekas sor város felőli végén. Jó ideig csoportosan helyezkedtek el, majd a 18. század végén a Fazekas sor kezdett hosszában megnyúlni, ahogy a műhelyek szaporodtak. Ez volt a *céhes fazekasság reneszánsza*. A 18. században 5-10 önálló fazekasa volt a várnak, s az 1840-es években 36 fazekas mester dolgozott a városban. A hozzájuk tartozó legényekkel, inasokkal, tarkázó asszonyokkal mintegy 80-100 fő élt akkor a fazekasságból. Ha összevetjük ezt Domanovszky György adataival, amely szerint 1968-ban az országban mindössze húsz fazekasműhely dolgozott, akkor értjük meg igazán e szám valódi nagyságát. A négy pataki szín mellett ekkor jelent meg a habánok citromsárgája, kobaltkékje, viola színe (a maiak által *bruscsinnak* nevezett, mangán superoxidos földből nyert festék), s ekkor kezdődött – a régi földfestékek keverésével – a fakó és szürke szín használata. A fejlődés folyamata 1850-ben fordult meg, hogy aztán száz év elmúltával egyetlen mesterre, öv. Szkircsák Bertalanné műhelyére zsugorodjék.

Az összeírásokban a fazekasok között 1875-ig csak magyaros hangzású neveket olvashatunk, az ezt követő szaporodást a bevándorlók jelentik. Ötven esztendő alatt megháromszorozódott a mesterek száma, akiknek kétharmada idegenből érkezett. A bevándorlókat a helybeliek szívesen fogadták, felvették őket a céhbe, házasság révén az itteni fazekasokkal keveredtek,



„minthogy inkább a jó mester emberek szaporodásának és a Munkák tökéletesedésének lenne Czéllya a Városnak” – ismerték fel. Szükség is volt rájuk, mert a cserép iránti igény megnövekedését a helybeliek egyedül már nem tudták kielégíteni. A céh 1878-ig összefogta a pataki fazekasokat, és szoros felügyelet alatt tartotta a kontárokot is, akik nem mesterségbeli tudásban maradtak le a céhtagoktól, csak a céhbe jutás költségeit nem tudták (vagy nem akarták) kifizetni. A céhszabályzat a fazekasok életének minden mozzanatát megkötötte, de szoros kapcsolatban maradtak a várossal. Még 1809-ben – amikor pedig a városok céhállítási joga háttérbe szorult – a városi tanács erősítette meg a Fazekasok Ifjú Társaságának artikulusait, hangsúlyozva a céhlevélben, hogy ezt a jogát a város 1572-ben kelt uralkodói kiváltságlevele alapján gyakorolja, miközben az új céhmestert a Dominiumhoz való engedelmességre esküdtették, mert a 18. század folyamán már a Kamara kezelésében levő uradalomhoz tartozott a város. Az urbáriumot néha termékeikkel teljesíthették, néha jobbágy módra „szert járattak” velük is, s a század végén tőlük is pénzben követelték a járandóságot. A nagy pataki piacon a pataki, ardói és petrahói fazekasoknak volt kizárólagos árulási joga, az uradalom és város előtt egyforma elbírálás alá estek, feltehetően közösen alkották a céhet is. (Végardó szintén önálló település, uradalmi birtok volt, 1965-től Sárospatak része.)

A pataki kerámia nagy korszaka a 19. század derekán kezdődött és száz évig tartott, ez a *parasztkerámia* időszaka. Megmaradt a törökös és habán edények fehér színe, a gurgulya és ecsetvonások finomabbakká, könnyedebbé váltak. Szaporodott a szerves díszítmény, a virágelemekből a korszak végére kialakult a koszorúminta, s ekkor vált divattá a domború agyagdíszítés. A korszak edényeinek reprezentatív alkotásai a céh-kanták, amelyből négy is fennmaradt. Mind a négy datált, háromnak a készítőjét is ismerjük: Lévai József, Lévai Mihály és Szerencsi Mihály a legjobb mesterek lehettek, ha ilyen megbízatást kaptak. Ezek gazdagon díszítettek domború és karcolt agyagdíszítéssel, feliratosak, festésük és mázuk olyan szép, hogy messziről habán alkotásoknak látszanak. Mégsem mutatják az ekkori pataki kerámia állapotát csak a színeikben, mert országos ízlés, s nem a pataki minta szerint készültek. Felirataikkal azonban sokat elárulnak az akkori pataki állapotokból, a céhes korszak szép és fontos dokumentumai.

A 19. század derekán a korábbi Lévai-Szerencsi műhelyek hagyományait Dálnoki Kovács János és Kiss István műhelyei folytatták, mind a fazekas társadalom élén való szereplésben, mind a műhelyek színvonalában. Az itteni agyagot, az itteni színeket használták, s az eszközök sem változtak az évszázadok alatt. A termelésben a döntő tényező továbbra is az emberi munka maradt: a munkaerő, a munkakedv, az ízlés és a szakértelem. A tálak, tányérok, szilékék, korsók, ételhordók, kulacsok, bokályok gazdag sora nagy formagazdagságot mutat. Ezek a termékek Hegyalja, Hegyköz és Bodrogek falvaiban terjedtek el. E stílusnak lett folytatója és kiteljesítője az utolsó pataki fazekas dinasztia, a Szkircsák család.

Dálnoki Kovács János és Kiss István műhelyei 1890 tájáig működtek, az utánuk következő nemzedék népes: Rozsák Mihály, Lukovics János, Rinkó János, Tenkács János, Csicseri József, Molnár János, Czibere András és mások éltek és dolgoztak a Fazekas soron. A régi rend újfajta díszítése Tenkács János feleségénél és Molnár János egyik lányánál, Rusznyák Józsefnénél jelentkezett, mindezek aztán a Szkircsák-műhelyben találkoztak össze. E műhelynek erőssége a második Szkircsák Bertalanné lett, aki a pataki hagyományok minden mozzanatát magába szívta, minden ízlésáramlatát magához alakította. Fél évszázad alatt megszerzett technikai tudásával ezt a nagy formakincset tetszése szerint variálta, alkotásain az összes lehetséges változatot bemutatta. Művészetével egymaga összefogta a pataki hagyományokat, amelyet 1949 után egyedüli pataki mesterként gyakorolt. Abban is egyedülálló, hogy mindezt nőként, feleségként, anyaként művelte. A megsárgult iratok csak férfi mesterek



nevét őrizték meg. Ismerjük egy-két pingáló asszony nevét, egy-egy mester feleségének újjátását, de Szkircsák Bertalanné az egyetlen, aki Patakra kerülésétől fogva haláláig egymaga összegezte és újította meg az évszázados hagyományokat.

Szkircsák Mihály 1890 körül Ungvárról segédként érkezett Sárospatakra, s azáltal, hogy Rinkó János lányát vette feleségül, az első nemzedékhez kapcsolódott. Kortársa a századforduló évtizedeiben önállósuló mester, Kiss János, akihez öccsét, az 1868-ban született Szkircsák Bertalant helyezte el segédként. Édesapjuk is fazekas volt, gazdálkodó családból került erre a pályára, de korai halála miatt műhelyét egy Mizsák nevű ungvári fazekas vette át, aki lakbér fejében kitanította a fiúkat a mesterségre. Ungvár ekkoriban az egyik legnépesebb fazekas központnak számított, emiatt az idősebbik fiú, ahogy felszabadult, elhagyta a várost és Patakra jött. Rinkó János fazekasnál lett segéd, majd feleségül vette mestere lányát, és önállósult. Szkircsák Bertalan öt évig és kilenc hónapig tanult Mizsák mesternél, egy ideig segédként is nála dolgozott, majd bátyja hívására 1890-ben ő is Patakra jött. Először Kiss Istvánnál lett segéd. Mestere gőgös, erőszakos ember volt, aki műhelyében és családjában egyaránt zsarnokoskodott. Amikor a nehéz testi munkához kenyérré kent kelkáposztával etette meg munkásait, Szkircsák Bertalan átment Czibere János műhelyébe, majd 1896-ban önállósult. Apai beleegyezés nélkül feleségül vette Kiss István lányát, aki szembe is köpte Máriát, mikor kiderült, hogy módos református létére elfogadta a szegény görög-katolikus „tót-fiút”. A fiatalok azonban bebizonyították, hogy nélküle is boldogulnak. Kibérelték Szőke György házát, s a műhelybe az ügyes kezű Szkircsák Bertalan mindent maga készített, amit lehetett. Apósa is megbékült velük később, de a lánya sokat betegeskedett, s hat év múlva meghalt. Egy kislány maradt utána, akit később már a második feleség nevelt.

Gergely Erzsébet 1901-ben lett Szkircsák Bertalan felesége. 1887. május 7-én született Felsőregmecen, Gergely István földműves és Szabó Julianna gyermekeként. Rokoni szálak révén kapcsolódott Kiss István családjához, hiszen felesége Gergely-lány volt, bátyja, Gergely János is nála tanulta ki a fazekas mesterséget, és Szkircsák Bertalan első felesége is unokatestvére volt. Férje a kedvéért áttért a református hitre, s az új házások eleinte az első feleségtől maradt Kiss István-féle házban laktak. A testvéreket még az első feleség életében kifizették, de Mária halála után a rokonok visszakövetelték részüket, még perre is sor került emiatt. Végül egy Fazekas sori tűzvész oldotta meg a kérdést: a ház leégett, Szkircsák Bertalanné 1911-ben a régi Gergely-házba költöztek. Csak 1919-ben vették meg azt a házukat, amelyben Szkircsák Bertalanné haláláig élt és dolgozott. Szkircsák Mihály szintén az utcában élt, s a testvérek sokat segítettek egymásnak. A fennmaradt céhes iratok tanulsága szerint együtt teljesítették fizetési kötelezettségeiket, részt vállaltak a céh szőlővásárlásában, amelynek fejében a fehér festéket ingyen szedhették a Czírókai őrzésben levő területről.

Szkircsák Bertalanné 13 gyereket szült, akik közül nyolc maradt életben. Nem lehetett könnyű az életük, hiszen tudjuk, a saját háznépével dolgozó mesterek feleségére és lányaira szinte kibíratatlan teher szakadt. A mestert a férfimunkák (agyagásás, festékásás, agyag előkészítése, korongolás, égetés) szakadatlan robotra kényszerítették, amelyekben még segítségre is szorult. Ilyenformán teljesen az asszonyokra maradt a festékanyagok előkészítése, a festés, a tarkázás, a mázolás aprólékos munkája mellett a piacolás, nem is szólva a háztartásról, amely egy ilyen nagy család esetében önmagában is asszonypróbáló feladat lehetett. De Szkircsák Bertalanné kedvvel és a fennmaradt fényképek tanúsága szerint belső békével végezte mindent, s férje 1949-ben bekövetkezett halála után egyedül vállalta a műhely minden gondját, s két fia segítségével haláláig dolgozott.

A „hogyan”-ról tényszerű adataink vannak, mert az 1949-es Sárospataki Faluszeminárium keretében Román János pontos adatfelvételt, értő leírást készített minden munkafázisról, ame-



lyet Rácz István és Dévai Jenő fényképfelvételekkel illusztráltak. Mindezek megbízható képet adnak az utolsó pataki fazekasműhely mindennapjairól. Ferenc és Endre mellett egy öregsegéd, Szabó András vitte a műhely férfi munkáit, Ilona lánya besegített a festésbe, tarkázásba, de Szkircsák néni is megtanulta a feladat minden fázisát, s nem restelt a koronghoz ülni, ha szükség volt rá. Ő volt az egész műhely motorja: a szervező, az anyagiak beosztója, a különleges Szkircsák-minták megálmodója és kivitelezője. S nemcsak a szakmára, gyermekeire is figyelt, napi cigarettaszükségeit házilag töltögette, mert így volt olcsóbb, s a Kákás-tónál vagy a Megyeren átfagyott fiúkat forralt borral melegítette, mert tudta, milyen kegyetlen munka vár rájuk ott kinn. Gyermekeiről akkor is gondoskodott, amikor azok nem tudtak részt venni a napi munkában. Ferenc fia hadifogsága alatt azzal segítette családját, hogy az őt megillető edényrészt ekkor is odaadta a feleségének, aki ezek értékesítéséből tartotta fenn magukat. A házuk hosszan elnyúló, négyszobás épület volt, amelyet egy másik napszámcsaláddal osztottak meg. Szkircsákéknak egy szoba-konyha jutott, a portán helyezték el a katlanházat, az agyagházat, a szállítóládákat, a tűzifát. A Bodrog-partra futó kis konyhakertjükben megtermelték a zöldségeket, néhány gyümölcsfával a gyerekeknek kedveskedtek. Az élet jórészt a konyhában folyt, amely egyszerre töltötte be eredeti funkcióját, és a sarkában volt kialakítva a műhely.

Az 1949-es adatfelvétel idején a Szkircsák-család már egyedülként volt fazekas Sárospatakon, átlagosan hetente egy katlan edényt égettek, amit értékesíteni is tudtak. A felmérés számadatai szerint évente kb. 13 ezer cserép került ki műhelyükből, amelyet átlagosan 2 Ft-os áron értékesítettek. Ebből a nem túlságosan nagy összegből kellett biztosítani a tűzifát, a fekete festéket, az adót, a helypénzeket, a biztosítást s a megélhetésüket. Mivel ez a jövedelem sem állt folyamatosan rendelkezésükre, nagy gondosságot igényelt beosztása.

A fazekasság munkafolyamataiban és eszközeiben semmi sem változott. Az agyagszedés a Kákás-tónál történt, amely a lakásuktól 300-400 méterre volt, csak éppen a Bodrog másik oldalán, így aztán szekeret kellett fogadniuk, hogy a nehezen kiásott rögök a hídon keresztül hazakerüljenek. Egész napos, sáros munka volt ez. Nyáron még el is viselhető, amikor 2-3 szekérnyi adagot ástak ki egyszerre. De mivel télen nem lehetett a fagyott agyaghoz hozzájutni, ősszel kellett gondoskodni a téli agyagszükségletről is, vagy nem tudtak termelni. Az agyagházban és a veremben 11-14 szekérnyi agyagot tudtak raktározni. A „rögök” otthoni elhelyezése sem volt egyszerű feladat, hiszen tömbbe taposták, szelődrottal kettévágták, s újra összetaposták, hogy tömörítsék, s hogy minél kevesebb levegő maradjon benne. A végére – a kb. hatszori taposás után – csaknem szabályos agyagkockát formáltak belőle, s így tárolták, de az agyag tulajdonképpeni előkészítése csak a munka előtt történt. Az agyagházban a napi adagot négyszer újra átdolgozták, majd a műhelyben a lókán (korongoló padon) ismét átgúrták. A meglocsolt darabot hamuval vagy finom homokkal hintették meg, hogy ne ragadjon le, s a tészta gyúrásához hasonló mozdulatokkal kétszer-háromszor kinyújtották, 10 cm vastag, 50 cm hosszú agyaghengert formáltak belőle, ez lett a vurgli. Ezt aztán 4-5 darabra szakították – ezeket is rögöknek nevezték –, ami egy-egy edényhez elegendő mennyiség volt. Ezután flusszolták – újból átgúrták – s csak ekkor került sor az edény elkészítésére.

A Szkircsák-műhelyben minden edényt korongon formáltak, két korongjuk is volt hozzá. Az edények nagyjából azonos technikával készültek, csak a formálással, a fakéshúzásnál volt különbség. Szkircsák néni ezután hagyta kicsit megszáradni az anyagot, csak másnap fűlezte, nehogy a nyers edény formáját veszítse. Fűléshez másféle agyagot használt, mint a korongozáshoz. A korongolás közben kézhez tapadt hígabb, pépszerű agyagot a lókán lévő vasból készült macskához csapták, ezt a végén összegyúrták. Ezt a pépszerű, nedvesebb agyagot – a srékelyt – keményebb agyaggal vegyítették, és ebből készült az edények füle.



Korongolás után végezték a lyukasztást, a csipkézést vagy a behajtogatást is, amelyek már díszítő eljárások voltak, de csak nedves anyagon lehetett elvégezni. Az edények valódi díszítése félszikkadt állapotban történt, zsinórozással, karcolással és formázással, előbbiek homorú, utóbbi domború díszítést jelentettek. Szkircsák néni formázott edényt csak megrendelésre készített, mert „babrás munka” volt, s nem akarta, hogy a nyakán maradjon.

Ezután következett a festés (az edény alapszínének megadása), és a tarkázás (a díszítő minták felvitele). Szkircsák néni a hagyományos pataki színekkel dolgozott (fehér, fekete, veres, fakó, szürke, kék és zöld), amelyek közül a földfestékeket maguk gyűjtötték be és készítették el otthon, és csak keveset vettek a kereskedőtől. A Megyeren levő kaolinbányából durva, kőporszerű, darabos állapotban hozták a fehér és veres alapanyagot, amelyet vízben áztattak, és a malmon még nedves állapotban leőrölték. Ezt aztán kis zacskókban tárolták, s folyamatosan használták. A fekete festéket Egerből szerezték be, mint a régiek, de már nem fogattal jártak érte, vonattal hozták belőle, s beosztva használták. Ezt a sűrű, kemény, sötétbarna agyagfélélt rögszerű, darabos állapotban szállították, megtörték, vízben áztatták. Mert önmagában kövér lett volna, és égetéskor ledobta volna az edény, ezért két rész elrontott nyersedényt adtak hozzá, és a malmon leőrölték. Festéshez, tarkázáshoz egyaránt használták. Ez a fekete szín azonban csak a nevében fekete a pataki cserepeken, mert az agyag valójában sötétbarnára lágyította. Szkircsák néni nagyon szerette ezt az anyagot, ha közelebb lett volna, korongolt is volna belőle, mert úgy látta: szép, sima, erős és rendkívül könnyű edény készíthető belőle. A többi színt keverték: a fakót veresből és fehérből – színárnyalata ennek is inkább az okkerhez hasonlítható –, a szürkét fehérből és feketéből, a zöldet égetett rézből. Ezt az utóbbi kettőt Szkircsák néni ritkábban használta, bár a régi pataki mestereknél gyakori volt. A kék festéket külföldről szerezték be, emiatt csak keveset használtak belőle.

Az edényeket ecsettel és gurgulyával festették. Évszázados hagyomány ez is, de Szkircsák néni edényeit éppen ezek sajátos használata teszi egyedivé. A régi formákat a hosszú gyakorlat alatt megtanulta, begyakorolta, s ösztönösen továbbgondolta, egyénivé formálta. A tarkázása kezdettől fogva egyéni volt, s az évek során sokat fejlődött. Újabb munkái határozottabbak, érettebbek, igény és ízlés által irányítottak, olyan ember munkái, aki maga is kedvét lelte művészetében.

Ezután került sor az edény szárítására, mert égetésre csak a teljesen száraz edény kerülhetett, a nedves a katlanban meghasadt. A teljesen száraz edény első égetéskor a katlanban kapta meg azt az egyenletes, téglavörös színt, amely a pataki cserepek sajátja. Az első égetés után kerül sor a mázolásra, amely részben díszítés, részben pedig gyakorlati célt szolgál. A mázat hagyományosan ólomoxid és békasó (kvarckavics) leőrlése, majd összeőrlése révén nyerték, anyaga azonos volt az ólomüvegével. Ezt is maguk készítették, sima, csillogó, átlátszó felületet képezett az edényen. A terrakotta színek ez alatt kapták meg igazi, végleges színüket: mélyebbé, élénkebbé váltak. Ugyanakkor a máz vízhatlanná is tette az edényt, és tisztítását is megkönnyítette. Ez a művelet a festéssel volt azonos, utána azonnal égethetővé vált. Mindez a katlanházban történt, amely a műhelyhez volt ragasztva. Már az edények elhelyezése a katlanban is nagy szakértelmet követelt, hogy a művelet egyenletes legyen. A katlan minden egyes pontján másként működött, s az jelölte ki a helyét, hogy első vagy második égetésre került bele az anyag. Innen aztán vagy kiszedték fogóval az edényt égetés után, vagy benne tartották kihűlésig, mert a forró edény a levegőn megbarnulhatott. A mázas edény igazi színét is csak a második égetés hívta életre.

Az edény értékesítését is Szkircsák néni végezte. Patakon hetente többször piacozott, s a környékbeli településeket is végigjárta időnként egy megfogadott szekérrel. Néha egy-egy kereskedő egy tételben megvette tőle az edényeket. Nem szeretett piacozni, a darabonkénti áru-



lással ugyan többet fizettek, de a vevők alkudoztak, hibát kerestek, locsogtak – s ezt Szkircsák néni nem kedvelte. A híres fazekas asszonyról készült fotók, felmérés azonban mégsem egy szakadatlan robotoló munkás, hanem egy életével elégedett, boldog ember képét tükrözik. Kemény munkával szereztek egy fél házat, minden fiát mesterségre taníttatta, lányait kiháziasította, örömét lelte munkájában és családjában. Pedig sovány kenyér volt a fazekasoké. Nehéz fizikai munkával járt az agyagásás, a „rögözés”, a festékásás, s nagy szakértelmet kívánt a mesterség minden fázisa. A ráfordított munka és tehetség soha nem volt arányban a jövedelemmel: felső határa az átlagiparosok alatt maradt, az alsó pedig alig volt fölülte a jobb napszámosok, szőlőmunkások bérének. Nem csoda, hogy a századfordulón a kivándorlók között oly sokan voltak fazekasok. Szkircsák néninek a férfiak közt kellett megállnia a helyét. Amikor 1957. augusztus 1-jén meghalt, Darányi Lajos pataki lelkipásztor a 25. zsoltár egyik mondatával búcsúztatta: „lásd meg szegénységemet és gyötrelmemet”.

Pontosan tudta e szavak értelmét, de derűvel és nyugalommal viselte sorsát. Díszes virágokkal látta el a keze alól kikerülő fazekakat, tányérokat, szilkéket, amelyek a paraszti otthonokba kerülve derűt és szépséget loptak a sokszor szürke és szegényes hétköznapokba. Nem volt szegény, mert adni tudott. A hagyományos pataki és paraszttílust művelte, s bár alig tett a régi díszítményhez újat, munkássága, fejlett kompozíciós készsége révén, méltó zárása volt e nagy múltú fazekasműhely történetének.

Életművét környezete is elismerte, 1953-ban Érdemes Népművész lett, ami igen ritka kitüntetésnek számított akkoriban. Tálait, szilkéit, tányérait és tejesköcsögeit elfújta a szél, és már csak néhány gyűjtemény őrzi, de a sárospataki cserépkályhagyár az ő mustráival díszítette a 70-es 80-as évek exportkerámiáit. Gyermekei, Ferenc, Endre és Ilona élesztették újra az édesanyjuk halála után évtizedekig tetszhalott agyagművességet. Tanítványok sorával ismertették meg a pataki hagyományokat. Munkájuk során a korongról újra csodálatosan formázott bokályok, szilkék, gazdagon mintázott tálak, vázák kerültek le, magam is ezek között nőtem fel pataki otthonunkban. Nevezett gyermekei munkásságukért mindhárman elnyerték a Népi Iparművész kitüntető címet. Szkircsák Ilonka néni a dinasztia utolsó élő tagja, de a népes családból sajnos senki sem folytatja a hagyományokat. A tanítványok között viszont ott van Jakab Gábor, Kovács Gábor és a többiek, akik Ferenctől és Ilonka nénitől tanulták a mesterséget, s ha ők is átörökítik tudásukat, Szkircsák Bertalanné életműve továbbra is élni fog.

Felhasznált irodalom

Bakos József: *A pataki múlt hétköznapjai. A Sárospataki Ref. Gimn. Néprajzi Szemináriumának kiadványai, 1950*

Benke György: *A hagyományos kerámia Sárospatakon = Széphalom 10. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve, Sátoraljaújhely, 1998*

Domanovszky György: *Népi fazekasság, Officina, Budapest, 1942*

Fazekas Gábor: *A sárospataki fazekasok = Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 1938*

Gróh István: *Ungvár és Sárospatak fazekassága = Magyar Iparművészet, IV. évf., 1901*

Harsányi István: *Sárospataki kalauz, II. kiadás, 1928*

Magyar néprajzi lexikon I-V. (főszerkesztő: Ortutay Gyula) Akadémiai Kiadó, 1977-1982

Pocsainé Eperjesi Eszter: *Marozsán József sárospataki kiállításának megnyitója (kézirat), 2004. május 5.*



Román János: Adalékok a sárospataki fazekasság monográfiájához. Sárospataki Faluszeminarium kézirattára, 1949. május

Román János: A sárospataki fazekasság vázlatos ismertetése = Ethnographia, 1951

Román János: Sárospataki kerámia = Magyar Népművészet XXI., Budapest, 1955

Sárospatak kiváltságlevele, 1572. SRK Tudományos Gyűjteményei, A.(I.)1./2.

Tamás Erzsébet: Képek Sárospatak fejlődéséről, Sárospatak, 2003

Újszászy Kálmán: Történelmi séták a sárospataki temetőben II. Pataki füzetek, Miskolc, 1988

Wartha Vince: Az agyagipar technológiája, Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 1892



A Céh-kanta 1838-as változata vállas formájú, kiöntő csúccsal és karcolt agyag díszítéssel.